

KIVÉTELES TEHETSÉGŰ NŐK A KLASSZIKUS ZENÉBEN

Egy tekintélyes internetes komolyzenei újság évek óta közöl érdekes és figyelemreméltó statisztikai adatokat az előző év hangversenyeiről és operaelőadásairól. Az egész világra kiterjedő adatbázisuk alapján a fellépések száma szerint rangsorolják az előadóművészeket, ill. az előadott művek alapján állítanak össze egy rangsort a zeneszerzők népszerűségéről. Természetesen tisztában vannak azzal, hogy a módszer nem tökéletes, hiszen az előadóművészek esetében a fellépések száma nem feltétlenül tükrözi az egyébként is nagyon szubjektív művészi kvalitásokat (az igazán "nagyok" nem vállalnak túlságosan sok előadást), de a listák áttekintése ettől függetlenül tanulságos.

Ami a zeneszerzői népszerűséget illeti, az így kialakult kép már hitelesebb, hiszen az egész világ komolyzenei érdeklődését, igényét tükrözi és egyértelműen kimutatható az is, hogy egy-egy jelentősebb évforduló kapcsán valóban érezhetően megemelkedik az adott komponista előadott műveinek száma.

A lista egyik érdekessége, hogy a 37. helyen találjuk az első kortárs zeneszerzőt (Arvo Pärt), ami jelzi a koncertlátogatók és karmesterek vonzódását a klasszikusok iránt. Érdekes viszont, hogy a nők esetében fordított a helyzet. A lista 260 neve közé ötven kerültek — Sofia Gubajdulina a 137. — viszont az öt legnépszerűbb női alkotó közül egyedül Clara Schumann az, aki nem kortársként bekerült a legnépszerűbbek közé. Egyértelmű, hogy a klasszikus zenét ismerő közönség keveset tud az előző korszakok női zeneszerzőiről annak ellenére, hogy nagyon jelentős alkotók vannak közöttük.

A korai középkorból nagyon kevés olyan zenemű maradt ránk, amelyeknek szerzője azonosítható, de feltűnő, hogy közöttük igen nagy számban bukkannak fel nők. A VIII. században élt két örmény, királyi származású hölgy *Khosrovidukht* és *Sahakdukht*, akik a kor szellemének megfelelően elsősorban egyházi, vallásos zenét, liturgikus énekeket, himnuszokat komponáltak. A kor legjelentősebb női komponistája a bizánci származású *Kassia*, akinek nagyon sok egyházi műve maradt fenn. Jelentőségét az is mutatja, hogy közülük több az ortodox liturgiának mai is élő részét képezi. Nagyobb lélegzetű fő művét a „Kassia himnuszát” a hagyománynak megfelelően a nagyhét szerdáján adják elő.

A középkor legnagyobb hatású európai zeneszerzője kétségtelenül *Hildegard von Bingen* (1098 – 1179) a korszak egyik, méltánytalanul kevésbé ismert polihisztorja volt, aki az irodalom, a zene és a természettudományok területén is jelentős életművet hagyott hátra. Nemesi családból származott, életét kolostorban élte le, az egyház 2012-ben avatta szentté.

Irodalmi alkotásai közül a legismertebbek misztikus írásai (a *Scivias* és a *Liber divinorum operum*) valamint látomásokon alapuló megzenésített versei (*Symphonia armonie celestium revelationum*). Jelentőségét talán az is jelzi, hogy ezekből a kötetlen formában íródott versekből Babits Mihály is fordított.

Hildegard természettudományi munkássága mai szemmel nézve is kiemelkedő. Őt tekinthetjük a német természettudomány és orvostudomány első nagy alakjának. A *Physica* c. műve a kor természettudományi ismereteit foglalja össze enciklopédikus formában, a *Causae et curae* c. könyve pedig a különböző betegségeket és gyógyításukat tárgyalja.

Zeneszerzői munkássága is nagyon gazdag, hatvankilenc dokumentált (szöveg és zene) művét ismerjük, ez a középkori komponisták között kiemelkedően magas szám. A zenetudomány az *Ordo virtutum* c. művét tartja a legjelentősebbnek. Műfaja egyházi színjáték, melynek témája az erények és a Sátán harca egy lélekért. Az erényeket megszemélyesítő szülői énekesekre, kórusra és a Sátánt megszemélyesítő prózai szerepet játszó férfira írott darabot kísérettel adták elő. A ma is játszott mű tulajdonképpen az egyetlen középkori dráma, amelynek szövegét és zenéjét is ismerjük és a zenetudomány szerint az első fennmaradt oratóriumnak is tekinthető.

Időben évszázadokat ugorva a következő (és már jobban ismert) név *Fanny Mendelssohn* (1805-1847). Felix Mendelssohn nővére a gazdag és a művészetek iránt igen fogékony család tagjaként maga is rendkívül igényes nevelésben részesült és róla is hamar kiderült, hogy zenei tehetsége magasban az átlagon felüli. Öccséhez hasonlóan előadóművészként (zongoristaként) is kiemelkedő képességű volt, a berlini Sing-Akademie vezetője Carl Friedrich Zelter Goethenek írt levelében játékát jellemezve írja: „úgy játszik, mint egy férfi!” Ez a XIX. század szemléletére jellemző, de ugyanakkor nagyon nagy elismerés volt. Sajnos ez a szemlélet a családban is érvényesült, mert a különben liberális apa határozottan ellenezte lányának zenei, komponista karrierjét.

Egy jellemző idézet az apa egyik leveléből: „A zene az ő (Felix) számára valószínűleg élethivatás lesz, míg számodra mindig csak ékesség marad ...” Ettől függetlenül Fanny folytatta zenei tanulmányait és öccséhez hasonlóan már fiatal korában elkezdett komponálni. Egy nagyon érdekes idézet mutatja,

hogy Felix hozzáállása is apjáéhoz hasonló: „Ahogy Fannyt ismerem, azt kell mondjam, hogy se vonzódása, se képessége nincs a szerzőség iránt... A publikálás csak zavarná ebben, és én nem mondhatom, hogy helyeselném.” Bizony ez egy érdekes gondolat és mögöttes értelmét a zenetudomány is csak később fejtette meg!

Az derült ki ugyanis, hogy Felix Mendelssohn korai művei közül az Op. 8. és Op. 9. számú zongorára és énekhangra írt dalciklusaiban 3-3 dal nem az ő, hanem Fanny kompozíciója! Ennek a kissé furcsa történetnek van egy anekdotikus fordulata is. 1842-ben angliai látogatása során Felix Mendelssohnt fogadta Viktória királynő is, aki különben képzett hangú énekes volt. A zeneszerző tiszteletére elénekelt egy dalát, az *Italien*-t, amelyik bizony Fanny szerzeménye volt!

A két testvér levelezése azt mutatja, hogy Fanny természetesnek érezte, hogy a háttérben marad, folyamatosan tartotta kapcsolatát testvérével, aki zenei kérdésekben is hallgatott véleményére. A Wagner ismerők és szeretők számára figyelemreméltó lehet, hogy együtt foglalkoztak egy, a Nibelung éneken alapuló opera gondolatával is.

Fanny Mendelssohn élete végéig komponált, életművének többségét dalok és zongoradarabok alkotják.

Jelentősebb művei:

Das Jahr: 12 Charakterstücke

C-dúr nyitány

Op. 11. Trio

Még egy érdekesség: Fanny Mendelssohn unokája, Kurt Hensel világhírű matematikus, ez a tény újabb adalék a zenei és a matematikai gondolkodás kapcsolatát, hasonlóságát vizsgáló rendkívül izgalmas kérdéskörhöz.

A XIX. század és a romantikus zene másik kiemelkedő nőalakja *Clara Schumann* (1819-1896), akit a zenetörténet és a közvélemény, nem annyira komponistaként, inkább mint Robert Schumann feleségét tartja számon. Ez a kép érdekes módon alakult, mert a maga korában a legkiemelkedőbb zongoraművészek köréhez sorolták, ami Liszt, Chopin és Thalberg társaságában hihetetlenül magas rang. Később zenepedagógiai munkásságát értékelték sokra, majd felfedezték, mint zeneszerzőt is. A statisztikák is jól mutatják, hogy a mai napig azon női zeneszerzők közé tartozik, akiknek művei gyakran szerepelnek a koncertek műsorán.

Clara édesapja Friedrich Wieck nagyon rangosnak tartott zongoratanár volt, aki korán felismerte lányának zenei tehetségét. Az életben is szigorú, hajthatatlan apa szinte órarendszerűen osztotta be lánya napjait, a zongorajátászáson túl (gyakorlás) alapos zeneelméleti képzésben is részesítette. Csodagyerekként már nagyon fiatal korában pódiumra lépett. Nyolc éves korában

egy házi koncerten, ahol ő is és Schumann is fellépett, játéka a zeneszerzőre nagyon nagy hatást tett és ez a találkozás később mindkettőjük életét döntően megváltoztatta. 11 éves korától már külföldön is koncertezik, fellépései szenzációszámra mennek. Azonnal kivívja a kritikusok általános elismerését, a zenét kedvelő Goethe mellett Chopin is nagyra értékeli művészetét, ő hívja fel rá Liszt Ferenc figyelmét, aki előadását meghallgatva a Párizsban megjelenő *Revue et Gazette Musicale* című lapban ír róla lelkes méltatást. Paganini kezdeményezésére közös hangversenyük is volt Párizsban.

Nagyon korán kezdett el komponálni, első művét (4 polonéz) 10 éves korában írta és 1846-ban jelent meg a *6 Soirées musicales* c. műve, melyre már Liszt is felfigyelt. Zeneszerzői (és előadóművészi) elismertségét mutatja az a tény is, hogy 13 éves korában komponált zongoraversenyét Mendelssohn vezényletével mutatták be a Lipcsei Gewandhausban.

Robert Schumannnal való első - még gyermekkori - találkozásukat követően kapcsolatban maradtak, hiszen a zongoraművészi ambíciókat is ápoló zeneszerző Clara apjához járt zongoraórákra, sőt egy ideig náluk is lakott. Mély vonzalom csak később alakult ki a fiatalok között és az apa határozott ellenkezésével évekig harcolva 1840-ben házasodtak össze. A két művész kapcsolata nagyon jól dokumentált, ebből egyértelmű, hogy emberi és művészeti szempontból is igen harmonikus párt alkottak, a zenei kérdésekkel kapcsolatban is folyamatosan konzultáltak egymással. Schumann öt tartotta művei legkiválóbb előadójának és zenetörténeti érdekesség, hogy zongoraversenyének 1846-os lipcsei ősbemutatóján felesége volt a szólista. Természetesen a nyolc gyermekük nevelése Clara energiáit nagyon lekötötte és a boldognak induló házasságot nagyon megterhelték Schumann lelki problémái is.

A zeneköltő halála után bontakozott ki igazán Clara Schumann zongoraművészi karrierje, ugyanakkor – érdekes módon – gyakorlatilag teljesen felhagyott a komponálással. Jelentős zenepedagógiai munkássága is, 1878 és 1892 között a frankfurti konzervatórium tanára volt. Előadói repertoárja igen széles, fiatal korában, apja tanácsára viszonylag sok bravúrdarabot játszott a korszak népszerű szerzőitől. Az érett művész műsorában természetesen szerepelnek a nagy romantikus művek, de szívesen játszott Bach-ot és Scarlattit is. A méltatások kiemelik, hogy azok közé tartozott, akik a korban még szokatlan módon, kotta nélkül játszottak.

Zeneszerzői életműve meglepően kicsi, hiszen csupán 23 opus számmal ellátott és kb. 40 anélküli kompozíciója jelent meg nyomtatásban. Ez természetesen összefügg azzal, hogy életének csak egy rövid periódusában komponált, de nagyon elgondolkodtató az a tény, hogy ennek ellenére a hangverseny statisztikák alapján a női zeneszerzők között folyamatosan az első-második helyen találjuk.

Jelentősebb művei:

Op.6, 6 Soirées musicales (1836)

Op.7, Konzert a-moll für Pianoforte und Orchester (1836)

Op.17, Trio g-moll für Pianoforte, Violine und Violoncello (1946)

Op.22, Drei romanzen für Pianoforte und Violine (1855)

Op.23, Sechs Lieder aus "Jucunde" von Hermann Rollet (1855)

A tragikusan rövid életű *Lili Boulanger* (1893-1918) zenész családba született, nagyapja csellóművész és a párizsi zenekonzervatórium tanára, édesapja Ernest Boulanger pedig, miután 19 éves korában elnyerte minden francia zeneszerző álmát, a nagy presztízsű Római Díjat, korának elismert vígopera szerzője és zenepedagógusa lett. Idős korában született mindkét lánya esetében nagyon korán nyilvánvalóvá vált a zenei tehetség, így egyértelmű volt, hogy folytatódni fog a családi hagyomány. Annak ellenére, hogy gyenge egészségi állapota akadályozta a tanulásban Lili kortársainál gyorsabban és kiváló eredménnyel végezte tanulmányait a párizsi Conservatoire-ban. Kompozícióit kedvezően fogadták és 1913-ba a *Faust et Hélène* című kantatájával a díj történetében első nőként zeneszerző kategóriában elnyerte a Római Díjat. A díjjal járó olaszországi tanulmányútját az I. világháború miatt nem tudta befejezni, de a Villa Mediciben töltött időszak alatt és azt követően írt vokális művei a szöveg és a zene érzékeny kezelését, zenekari színek megjelenítésének nagyon egyéni módját mutatják. Életének további éveit versenyfutás az idővel, többek között egy Maeterlinck szövegre írandó operának komponálásába kezd, de nem tudja befejezni. Utolsó művét (*Pie Jesu*) már testvéreinek Nadjának diktálja le.

Természetesen nem tudhatjuk, hogy *Lili Boulanger* milyen műveket alkotott volna, műveiben a zenetudomány Fauré és Debussy hangját véli érezni és innovatív harmóniai pedig talán Honeggerre hatottak leginkább.

Jelentősebb művei:

Faust et Hélène, cantata (1913)

D'un matin de printemps (1917-18)

D'un soir triste (1917-18)

Les Sirènes (1911)

Psaume 24 (1916)

Psaume 130 (Du fond de l'abîme) (1910-17)

Pie Jesu

Lili nővére *Nadja Boulanger* (1887-1979) hosszú, igen aktív alkotó életet élt és kivételes hatást gyakorolt a huszadik század zenéjére. Kisgyermekként furcsa módon nem vonzotta, inkább taszította a zene, de 4-5 éves korában ez szinte egyik pillanatról a másikra megváltozott. Családja segítségével szinte minden energiáját ebbe az irányba fordította és a

Conservatoire hallgatójaként elsősorú tanároknál tanult. Édesapjuk halála után a család anyagi helyzetén javítandó magánórákat adott. Első kompozíciói is ekkor születtek és azok kedvező fogadtatása bátorította fel, ő is pályázott a Római díjra és 1908-ban második díjat nyert. Eközben 6 évvel fiatalabb húga, Lili is egyre látványosabb sikereket ért el és Nadja, húga előmenetelét segítő a komponálást gyakorlatilag abbahagyva a zeneoktatás és vezénylés felé fordult.

A XX. sz. legkiválóbb zeneszerzői, hangszeres művészei és karmesterei köszönhetik neki karrierjük elindítását – egy rövid lista ennek igazolására:

Aaron Copland

Philip Glass

Gian Carlo Menotti

Ástor Piazzolla zeneszerzők

Dinu Lipatti zongoraművész

Henryk Szeryng hegedűművész

Igor Markevitch

Daniel Barenboim

John Eliot Gardiner

Rico Saccani karmesterek

Kiváló és elismert karmesterként, tekintélyével sokat segített az eddig férfiak dominálta pozíció „egyenjogúsításában”. Ő volt első nő, aki olyan, a nemzetközi élvonalba tartozó zenekart vezényelt mint a

BBC Symphonic Orchestra

London Symphonic Orchestra

Boston Symphonic Orchestra

New York Philharmonic Orchestra

Philadelphia Orchestra

Nadja Boulanger nevéhez fűződik Igor Sztavinszkij: Dumbarton Oaks Concerto c. művének 1938-as világpremierje is.

Irodalomjegyzék

Pendle, Karin: *Women and Music: A History*. Bloomington, Indiana University Press, 1991

Reich, Nancy B.: *Clara Schumann, The Artist and The Woman*. Ithaca, New York, Cornell University Press, 2001

Rosenstiel, Léonie: *Nadia Boulanger: A Life in Music*. New York, W.W. Norton & Co., 1982

Sadie, Julie Anne and Samuel, Rhian (eds.): *The New Grove Dictionary of Women Composers*. London, Macmillan, 1994.